

אינהאַלט

- 1 ..... דער אוצר / שלום-עליכם
- 2 ..... ווען איך בין רויטשילד / שלום-עליכם
- 5 ..... אויב נישט נאך העכער / ? ל. פרץ
- 9 ..... טאַמאַרע די הויכע / אַברהם קאַרפּינאַוויטש

שלום-עליכם

דער אוצר

אף יענער זייט באַרג, הינטערן אַלטן בית-המדרש, געפינט זיך אַן אוצר.
אַזוי האָט מען געשמועסט באַ אונדז אין שטעטל.
נאָר קומען צום אוצר איז ניט אַזוי גרינג. אַז אַלע יידן אין שטעטל וועלן לעבן בשלום,
און וועלן זיך נעמען אַלע אים זוכן, דעמאָלט וועט מען אים געפינען.
אַזוי האָט מען געשמועסט באַ אונדז אין שטעטל.
און אַז אַלע יידן וועלן לעבן צופֿרידן, עס וועט נישט זיין קיין קנאה באַ יידן, קיין שנאה,
קיין קריג, קיין לשון-הרע, קיין רכילות, און מע וועט זיך נעמען אַלע, וועט מען אָפּזוכן
דעם אוצר, און אַז נישט — וועט ער אַריין טיף-טיף אין דער ערד אַריין...
אַזוי האָט מען געשמועסט באַ אונדז אין שטעטל, און מע האָט אָנגעהויבן זיך צו שפּאַרן
און איבערשפּאַרן, צו אַמפּערן זיך און צו ווערטלען זיך, צו זידלען און צו קריגן זיך, וואָס
ווייטער אַלץ מער, אַלץ שטאַרקער, און אַלץ איבערן אוצר. דער האָט געזאָגט: ער דאַרף
זיין דאָ, דער האָט געזאָגט: דאַרטן, — און מען האָט נישט אויפֿגעהערט זיך צו שפּאַרן און
איבערשפּאַרן, צו אַמפּערן זיך און צו ווערטלען זיך, צו זידלען און צו קריגן זיך, וואָס ווייטער
אַלץ מערער, אַלץ שטאַרקער, און אַלץ איבערן אוצר — און דער אוצר... האָט געזונקען אַלץ
טיפֿער און טיפֿער אין דער ערד אַריין.

שלום-עליכם

ווען איך בין רויטשילד

א מאנאלאג פון א פטרילעווקער מלמד

— ווען איך בין רויטשילד, — האט זיך צעלאזט א פטרילעווקער מלמד איינמאל אין א דאנערשטיק, בעת די רביצין האט אים געמאנט אף שבת און ער האט נישט געהאט, — אוי, ווען איך זאל זיין רויטשילד! טרעפט, וואס איך טו? ראשית חכמה, פיר איך איין א מינהג, אז א ווייב זאל תמיד האבן בא זיך א דרייערל, בכדי זי זאל פארשפארן דולן א ספאדיק, אז סע קומט דער גוטער דאנערשטיק און ס'איז נישטא אף שבת... והשנית, קויף איך אויס די שבתדיקע קאפאטע, אדער ניין — דעם ווייבס קעצענעם בורניס — לאז זי אויפהערן פיקן אין קאפ אריין, אז ס'איז איר קאלט! און קויף אוועק איך די דאזיקע שטוב אינגאנצן מיט אלע דריי חדרים, מיט דער קאמער, מיט דער שפיזארני, מיטן קעלער, מיטן בוידעם, מיט הכל בכל מכל פלעקל — לאז זי נישט זאגן, אז ס'איז איר ענג; נא דיר אוועק צוויי חדרים, קאך דיר, באק דיר, וואש דיר, בראק דיר, און לאז מיך צורו, איך זאל קענען קנעלן מיט מיינע תלמידים מיט א ריינעם קאפ! נישטא קיין דאגות פרנסה, מע באדארף נישט קלערן, וואו נעמט מען אף שבת — מחיה נפשות! די טעכטער אלע חתונה געמאכט, אראפ א הארב פון די פלייצעס — וואס פעלט מיר? הייב איך מיך אן ארומקוקן אביסל אף דער שטאט. דאס ערשטע בין איך מנדר א נייעם דאך אפן אלטן בית-המדרש, לאז אויפהערן קאפען אפן קאפ, בשעת יידן דאוונען; און, להבדיל, דאס מרחץ בוי איך איבער אפסניי. ווארעם נישט היינט-מארגן — עס וועט דארט מוזן זיין אן אומגליק, חס ושלום, טאמער פאלט דאס אויס אקוראט בשעת נשים באדן זיך. און וויבאלד דאס באד, מוז מען שוין דעם הקדש אוודאי צעווארפן און אנדערשטעלן א „ביקור-חולים“, אבער טאקע וואס א ביקור-חולים הייסט, מיט בעטלעך, מיט א דאקטאר, מיט רפואות, מיט ייכלעך אלע טאג פאר די חולאים, ווי עס פירט זיך אין לייטישע שטעט. און א „מושב-זקנים“ שטעל איך אוועק, אלטע יידן לומדים זאלן זיך נישט וואלגערן אין בית-המדרש בא דער הרובע, און א חברה „מלביש-ערומים“, ארעמע קינדער זאלן נישט ארומגיין, איך בעט איבער אייער כבוד, מיט די פופקעס אין דרויסן, און א חברה „גמילות-חסדים“, אז איטלעכער ייד, סיי א מלמד, סיי א בעל-מלאכה, סיי א

סוחר אפילו זאל פארשפארן צאלן פראצענט, נישט דארפן פארמשכונען דאס העמד פונעם לייב, און א חברה „הכנסת-כלה“, אז וואו ערגעץ אן ארעם מיידל, נעבעך א דערוואקסענע, זאל מען זי אויסקליידן, ווי עס געהער צו זיין, און חתונה מאכן, און נאך כדומה אזעלכע חברות פיר איך איין בא אונדז אין כתרילעווקע... נאך וואס איז שייך עפעס דווקא נאך בא אונדז אין כתרילעווקע? אומעטום, וואו עס געפינען זיך נאך אחינו בני ישראל, פיר איך איין אזעלכע חברות, אומעטום, אף דער גאנצער וועלט! און בכדי עס זאל זיך פירן מיט א סדר, ווי עס געהער צו זיין — טרעפט, וואס טו איך? מאך איך אף אלע חברות איין חברה א גרויסע, א צדקה-גדולה-חברה, וואס גיט אכטונג אף אלע חברות, אף אלע יידן. דאס הייסט, אף דעם כלל ישראל, אז יידן זאלן אומעטום האבן פרנסה און לעבן אין אחדות און זאלן זיצן אין די ישיבות און לערנען: חומש מיט רש"י, מיט גמרא, מיט תוספות, מיט מהרש"א, מיט אלע שבע חכמות און מיט אלע שבעים לשון, און אף אלע ישיבות זאל זיין איין ישיבה א גרויסע, א יידישע אקאדעמיע, אין דער ווילנע געוויינטלעך, וואס פון דארטן זאלן ארויסגיין די גרעסטע לומדים און חכמים אין דער וועלט, און אלצדינג זאל זיין אומזיסט, „על חשבון הגביר“, אף מיין קעשענע, און אלצדינג זאל זיך פירן מיט א סדר און מיט א פלאן, עס זאל נישט זיין קיין „גיב-מיר-נאך-דיר-כאפ-לאפ“, און אלע זאלן אין זינען האבן נאך טובת-הכלל!... און בכדי מע זאל קענען טראגן אפן קאפ דעם „כלל“ — וואס דארף מען? דארף מען באווארענען דעם „פרט“. און מיט וואס קען מען באווארענען דעם פרט? געוויינטלעך, מיט פרנסה; ווארעם פרנסה, הערט איר, דאס איז דער רעכטער עיקר; אן פרנסה קען נישט זיין קיין אחדות; איבערן שטיקל ברויט, מישטיינס געזאגט, איז איינער דעם אנדערן יורד לחייו, קאפאל יענעם קוילען, סמען, הענגען!... אפילו די שונאי ישראל, אונדזערע המנס פון דער גאנצער וועלט, מיינט איר, וואס האבן זיי צו אונדז? גארנישט. נאך צוליב פרנסה. זיי זאלן האבן פרנסה, וואלטן זיי גאר אזוי שלעכט נישט געווען. פרנסה ברענגט צו קנאה, קנאה ברענגט צו שנאה, און דערפון, רחמנא ליצולן, נעמען זיך אלע צרות אף דער וועלט, אלע אומגליקן, נישט דא געדאכט, מיט אלע רדיפות, מיט אלע הריגות, מיט אלע רציחות און מיט אלע מלחמות....

אוי, די מלחמות, די מלחמות! דאס איז, הערט איר, גאר א שחיטה פאר דער וועלט! ווען איך בין רויטשילד, מאך איך אויס מלחמות, אבער טאקע לחלוטין אויס! וועט איר דאך פרעגן: וויאזוי? נאך מיט געלט. דהיינו? איך וועל עס אייך געבן צו פארשטיין מיט א שכל: למשל, צוויי מלוכות צעאמפערן זיך איבער א נארישקייט דארט, א שטיקל ערד, וואס איז ווערט א שמעק טאבאקע; „טעריטאריע“ הייסט עס בא זיי. די מלוכה זאגט, אז די טעריטאריע איז איר טעריטאריע, און די מלוכה זאגט: „ניין, ס'איז מייין טעריטאריע“. מששת ימי בראשית, הייסט עס, האט גאט באשאפן אט דאס שטיקל ערד פון איר כבוד וועגן. קומט צוגיין א דריטע און זאגט: „איר זייט ביידע בהמות; די טעריטאריע איז אלעמענס טעריטאריע, א רשות הרבים הייסט עס“. הקיצור, טעריטאריע אהער, טעריטאריע אהין, מע „טעריטאריעט“ אזוי לאנג, ביז מע הייבט אן שיסן פון ביקסן און הארמאטן, און מענטשן קוילען זיך איינס דאס אנדערע ווי די שאף, און בלוט, בלוט גיסט

זיך אזוי ווי וואסער.

אָבער אז איך קום צו זיי לכתחילה און זאג זיי: „שאַט, ברידערלעך, לאַזט אייך דינען. אין וואָס גייט דאָ באַ אייך, אייגנטלעך, דער גאַנצער סכסוך? מע פֿאַרשטייט דען נישט אייער מיין? איר מיינט נישט אזוי די הגדה, ווי די קניידלעך. טעריטאָריע איז דאָך באַ אייך נאָר אַן אויסרייד; דער עיקר איז דאָך באַ אייך יענע מעשה, פעטי־מעטי, קאָנטריבוזיע! און וויבאלד לשון קאָנטריבוזיע — צו וועמען קומט מען אָן מיט אַ הלוואה? צו מיר, צו רויטשילדן הייסט עס. אַמער, ווייסט איר וואָס? נאָ דיר, ענגלענדער מיט די לאַנגע פֿיס און מיט די קעסטלדיקע הויזן, אַ מיליאָרד! נאָ דיר, נאָרישער טערק מיט דער רויטער יאַרמלקע, אַ מיליאָרד! נאָ דיר, מומע רייזל, אויך אַ מיליאָרד, ממה־נפֿשך, גאָט וועט אייך העלפֿן, וועט איר מיר אָפּצאָלן מיט פּראָצענט, נישט חלילה קיין גרויסן פּראָצענט, פֿיר אַדער פֿינף לשנה, איך וויל אָף אייך נישט רייך ווערן...”

פֿאַרשטייט איר שוין? איך איך האָב געמאַכט אַ געשעפֿט, אי מענטשן הערן אויף צו קוילען איינס דאָס אַנדערע, ווי די אַקסן, אומזיסט און אומנישט. און וויבאלד אויס מלחמות, היינט צו וואָס באַדאַרף מען דאָס כלי־זין, מיטן חיל, מיט אַלע זיבעצן זאָכן, מיטן גאַנצן טאַרעראַם? אָף תשעה־בניציק כפרות! און וויבאלד אויס כלי־זין, אויס חיל, אויס טאַרעראַם, איז דאָך אויס שנאה, אויס קנאה, אויס טערק, אויס ענגלענדער, אויס פֿראַנצויז, אויס ציגיינער, אויס ייד, להבדיל — די גאַנצע וועלט באַקומט גאָר דעמאָלט אַן אַנדער פנים, ווי אין פסוק שטייט באַ אונדז געשריבן: „והיה, און עס וועט זיין, ביום ההוא, דאָס הייסט, אַז משיח וועט קומען!“... (שטעלט זיך אָפּ).

און אַפֿשר, האָ? ... ווען איך בין רויטשילד, קען זיין, אז איך בין גאָר מבטל דאָס געלט. אויס געלט! וואָרעם, לאָמיר זיך נישט נאָרן, וואָס איז דען געלט? — געלט איז דאָך, אייגנטלעך, נאָר אַ הסכם, אַן איינגערעדטע זאך, מע האָט גענומען אַ שטיקל פּאַפּיר, אוועקגעשטעלט אַ צאָצקע און אָנגעשריבן: „טרי רובליאָ סערעבראַם“. געלט, זאָג איך אייך, איז נישט מער ווי אַ יצר־הרע, אַ תאוה אַזעלכע, איינע פֿון די גרעסטע תאוות, וואָס אַלע ווילן דאָס און קיינער האָט דאָס נישט... אָבער אז סע זאָל לחלוטין גאָר נישט זיין קיין שום געלט אָף דער וועלט, וואָלט דאָך דער יצר־הרע נישט געהאַט וואָס צו טאָן, און די תאוה וואָלט נישט געווען קיין תאוה. איר פֿאַרשטייט, צי ניין? איי וואָס? איז דאָך די קשיא, וואו וואָלטן דעמאָלט נעמען יידן אָף שבת? (פֿאַרטראַכט זיך אָף אַ ווילע). איז דער תירוף: למאי וואו וועל איך איצט ער נעמען אָף שבת?...

י. ל. פרץ

אויב נישט נאך העכער א חסידישע דערציילונג

און דער נעמיראווער פלעגט סליחות צייט יעדן פרימארגן נעלם ווערן, פארשווינדן!
מען פלעגט אים נישט זען אין ערגעץ: ניט אין שול, ניט אין ביידע בתי־מדרשים, נישט
בא א מנין, און אינדערהיים אודאי און אודאי נישט. די שטוב איז געשטאנען אָפֿן. ווער עס
האָט געוואָלט, איז אַרײַן און אַרויסגעגאַנגען; געגנבעט באַם רבין האָט מען נישט. אָבער
קיין לעבעדיק באַשעפֿעניש איז אין שטוב נישט געווען.
וואו קען זיין דער רבי?

וואו זאָל ער זיין? מן הסתם אין הימל! ווייניק געשעפֿטן האָט אַ רבי פֿאַר ימים־נוראים צו
פֿאַרזאָרגן? יידעלעך, קיין עין־הרע, דאַרפֿן פרנסה, שלום, געזונט, גוטע שידוכים, ווילן גוט
און פֿרום זיין, און די זינד זענען דאָך גרויס, און דער שטן מיט זיינע טויזנט אויגן קוקט פֿון
אין עק וועלט ביז דער צווייטער, און ער זעט, און פֿאַרקלאָגט, און מסרט... און — ווער
זאָל העלפֿן, אַז נישט דער רבי?
אַזוי האָט דער עולם געטראַכט.

איינמאָל איז אָבער אַנגעקומען אַ ליטוואַק, לאַכט ער! איר קענט דאָך די ליטוואַקעס:
פֿון מוסר־ספֿרים האַלטן זיי ווייניק, דערפֿאַר שטאַפֿן זיי זיך אָן מיט ש״ס ופוסקים. ווייזט
דער ליטוואַק אַ בפֿירושע גמרא — די אויגן שטעכט ער אויס. אפֿילו משה רבינו, ווייזט ער,
האָט באַם לעבן נישט געקאַנט אַרויף אָפֿן הימל, נאָר געהאַלטן זיך צען טפֿחים אונטערן
הימל! נו, גיי שפֿאַר זיך מיט אַ ליטוואַק!
— וואו־דען קומט אַהין דער רבי?

— מיין דאגה! — ענטפֿערט ער און ציט מיט די אַקסל, און תוך כדי דבור (וואָס אַ
ליטוואַק קען!) איז ער זיך מישב, צו דערגיין די זאך.

נאך דעמזעלבן פֿאַרנאָכט, באַלד נאָך מעריב, גנבעט זיך דער ליטוואַק צום רבין אין חדר אַרײַן, לייגט זיך אונטערן רבינס בעט און ליגט. ער מוז אַפּוואַרטן די נאָכט און זען, וואו דער רבי קומט אַהין, וואָס ער טוט סליחות-צײַט.

אַן אַנדערער וואָלט אַפֿשר איינגעדערעמלט און פֿאַרשלאָפֿן די צײַט; אַ ליטוואַק טוט זיך אָן עצה: לערנט ער זיך אויסנווייניק אַ גאַנצע מסכתא! איך געדענק שוין נישט, חולין צי נדרים!

פֿאַרטאָג הערט ער, ווי מען קלאַפט צו סליחות.

דער רבי איז שוין נישט געשלאָפֿן אַ צײַט. ער הערט אים שוין אַ גאַנצע שעה קרעכצן. ווער עס האָט געהערט דעם נעמיראווער קרעכצן, ווייס, וויפֿיל צער פֿאַר כל ישראל, וויפֿיל יסורים עס האָט געשטעקט אין זײַן יעדן קרעכץ... די נשמה פֿלעגט אויסגיין, הערנדיק דאָס קרעכצן! אַ ליטוואַק האָט דאָך אָבער אַן אייזן האַרץ, הערט ער צו און ליגט זיך ווייטער! דער רבי ליגט זיך אויך: דער רבי, זאָל לעבן אַפֿן בעט, דער ליטוואַק אונטערן בעט.

דערנאָך הערט דער ליטוואַק, ווי די בעטן אין הויז הייבן אָן סקריפען... ווי די בני־בית כאַפֿן זיך אַרויס פֿון די בעטן, ווי מען מורמלט אַ ייִדיש וואָרט, מען גיסט וואָסער אָף די נעגל, עס קלאַפֿן אָף און צו די טירן... דערנאָך איז דער עולם אַרויס פֿון שטוב, עס ווערט ווייטער שטיל און פֿינצטער, דורכן לאַדן שײַנט קוים אַרײַן אַ קליין ביסל ליכט פֿון דער לבנה... מודה האָט ער געווען, דער ליטוואַק, אַז ווען ער איז געבליבן איינער אַליין מיטן רבין, איז אים באַפֿאלן אַן אימה. די הויט איז שוין אים אויפֿגעלויפֿן פֿאַר שרעק, די וואָרצלען פֿון די פֿאות האָבן אים געשטאָכן אין די שלײפֿן ווי די נאָדלען.

אַ קלייניקײַט: מיטן רבין, און סליחות-צײַט, פֿאַרטאָג, אַליין אין שטוב!... אַ ליטוואַק איז דאָך אָבער איינגעשפּאַרט, ציטערט ער ווי אַ פֿיש אין וואָסער און ליגט.—

ענדלעך, שטייט דער רבי, זאָל לעבן, אָף... פֿריער טוט ער, וואָס אַ ייד דאַרף טאָן... דערנאָך גייט ער צו צו דעם קליידער־אַלמער און נעמט אַרויס אַ פעקל... עס באַווייזן זיך פּויערשע קליידער: לײַונטנע פּלודערן, גרויסע שטיוול, אַ סיערמיענגע, אַ גרויס פּוטערן היטל מיט אַ ברייטן לאַנגן לעדערנעם פּאַס, אויסגעשלאָגן מיט מעשענע נעגעלעך.

דער רבי טוט עס אָן...

פֿון דער קעשענע, פֿון סיערמיענגע, שטאַרצט אַרויס אַן עק פֿון אַ גראַבן שטריק... פֿון אַ פּויערשן שטריק!

דער רבי גייט אַרויס; דער ליטוואַק — נאָך!

דורכגייענדיק, טרעט אָפּ דער רבי אין קיך, בייגט זיך אײַן, פֿון אונטער אַ בעט נעמט ער

אָרויס אַ האַק, פֿאַרלייגט זי אונטערן פֿאַס און גייט אָרויס פֿון שטוב.
דער ליטוואַק ציטערט, נאָר ער טרעט נישט אָפּ.

א שטילער, ימים־נוראיםדיקער פחד וויגט זיך איבער די טונקעלע גאַסן. אָפֿט רייסט זיך אָרויס אַ געשריי פֿון סליחות פֿון ערגעץ אַ מנין, אָדער אַ קראַנקער קרעכץ פֿון ערגעץ אַ פֿענצטער... דער רבי האַלט זיך אַלץ אין די זייטן פֿון די גאַסן, אין די שאַטן פֿון די הייזער... פֿון איין הויז צום אנדערן שווימט ער אָרויס און דער ליטוואַק נאָך אים... און דער ליטוואַק הערט, ווי זיין אייגן האַרץ־קלאָפֿן מישט זיך צוזאַמען מיטן קול פֿון רבינס שווערע טריט; אָבער גיין גייט ער, און קומט צוזאַמען מיטן רבין אויס דער שטאָט אָרויס.

הינטער דער שטאָט שטייט אַ וועלדל.
דער רבי, זאָל לעבן, נעמט זיך אין וועלדל אַריין. ער מאַכט אַ דרייסיק־פֿערציק טריט און שטעלט זיך אָפּ באַן אַ ביימל און דער ליטוואַק ווערט נבהל ונשתומם, זעענדיק, ווי דער רבי נעמט אָרויס פֿון פֿאַס די האַק און שלאָגט אין ביימל אַריין.
ער זעט, ווי דער רבי האַקט און האַקט, ער הערט ווי דאָס ביימל קרעכצט און קנאַקט. און דאָס ביימל פֿאַלט, און דער רבי שפּאַלט עס אָפּ ליפּעס... די ליפּעס — אָף דינע שייטלעך; און ער מאַכט זיך אַ בינטל האַלץ, נעמט עס אַרום מיטן שטריק פֿון קעשענע, ער וואַרפֿט דאָס בינטל האַלץ איבער די פלייצעס, שטעקט צוריק אַריין די האַק אינעם פֿאַס, לאָזט זיך אָרויס פֿון וואַלד און גייט צוריק אין שטאָט אַריין.
אין אַ הינטערגעסל שטעלט ער זיך אָפּ באַ אַן אַרעם, האַלב איינגעבראַכן הייזל און קלאַפט אָן אין פֿענצטערל.
— ווער איז? — פֿרעגט מען דערשראָקן פֿון שטוב אָרויס. דער ליטוואַק דערקענט, אַז עס איז אַ קול פֿון אַ יידענע, פֿון אַ קראַנקער יידענע.
— יאָ! — ענטפֿערט דער רבי אָף פּויעריש לשון.
— קטאָ יאָ? פֿרעגט מען ווייטער פֿון שטוב.
און דער רבי ענטפֿערט ווייטער, אָף מאַלאַראַסיש לשון: וואַסיל!
— וואַס פֿאַר אַ וואַסיל און וואַס ווילסטו, וואַסיל?
— האַלץ, — זאָגט דער פֿאַרשטעלטער וואַסיל, — האָב איך צו פֿאַרקויפֿן! זייער ביליק...
בחצי חנם האַלץ!
און נישט וואַרטנדיק אָף אַ תשובה, נעמט ער זיך אין שטוב אַריין.

דער ליטוואַק גנבעט זיך אויך אַרײַן און, באַם גרויען ליכט פֿון פֿריען מאָרגן, זעט ער אן אַרעמע שטוב, צעבראָכן, אַרעם כלי-בית... אין בעט ליגט אַ קראַנקע יידענע, פֿאַרוויקלט מיט שמאַטעס, און זי זאָגט מיט אַ ביטער קול:

— קויפֿן? מיט וואָס זאָל איך קויפֿן? וואו האָב איך, אַרעמע אלמנה, געלט?
— איך וועל דיר באַרגן ! — ענטפֿערט דער פֿאַרשטעלטער וואָסיל — אינגאַנצן זעקס גראַשן!

— פֿון וואָנען וועל איך דיר באַצאָלן? — קרעכצט די אַרעמע יידענע.
— נאָריש מענטש, — מוסרט זי דער רבי, — זע, דו ביסט אן אַרעמע קראַנקע יידענע און איך געטרוי דיר דאָס ביסל האַלץ, איך בין בטוח אַז דו וועסט באַצאָלן; און דו האָסט אַזאַ שטאַרקען, גרויסן גאָט, און געטרויסט אים נישט... און האָסט אַף אים אַף נאָרישע זעקס גראַשן פֿאַרן בינטל האַלץ, קיין בטחון נישט!
— און ווער וועט מיר איינהייצן ? — קרעכצט די אלמנה, — איך האָב דען כוח אויפֿצושטיין? מיין זון איז אַף דער אַרבעט געבליבן.
— איך וועל דיר איינהייצן אויך, — זאָגט דער רבי.

און, אַרײַנלייגנדיק דאָס האַלץ אין אויוון, האָט דער רבי קרעכצנדיק, געזאָגט סליחות דעם ערשטן פֿזמון...

און, אַז ער האָט עס אונטערגעצונדן, און דאָס האַלץ האָט פֿריילעך געברענגט, האָט ער געזאָגט, שוין אַ ביסל לוסטיקער, פֿון די סליחות דעם צווייטן פֿזמון...
דעם דריטן פֿזמון האָט ער געזאָגט, ווען עס האָט זיך אויסגעברענגט און ער האָט די בלעך פֿאַרמאַכט...

דער ליטוואַק, וואָס האָט דאָס אַלץ געזען, איז שוין געבליבן אַ נעמיראָווער חסיד.
און שפעטער, אויב אַ חסיד האָט אַמאָל דערציילט, אַז דער נעמיראָווער הויבט זיך אַף, סליחות-ציט, יעדן פֿרימאָרגן, און פֿליט אַרויף אין הימל אַרײַן, פֿלעגט שוין דער ליטוואַק נישט לאַכן, נאָר צוגעבן שטילערהייט:
— אויב נישט נאָך העכער!

טאַמאַרע די הויכע

די צרות האָבן זיך אָנגעהויבן באַ בערטען די לוכטע. זי האָט געהאַט אַ הייזל אָף יאַטקעווער גאַס. ס'איז געווען אַן איינגעפֿירט אָרט. דאָס געשעפֿט איז געגאַנגען מקנא צו זיין. דאָרט איז געווען תמיד פֿול, צוליב טאַמאַרען. ווילנער בחורים האָבן זיך געקלעפט צו איר. פֿרייטיק צו נאַכט האָט יענע ניט געהאַט קיין פֿרייע מינוט.

איז אָבער בערטע געווען זייער זשעדנע. געוואָלט אַריינכאַפֿן די וועלט. האָט זי אָנגעהויבן שרייען אָף טאַמאַרען, מאַכן איר דעם טויט. דאָ רעדט זי צו פֿיל, דאָ לאַכט זי ווען מע דאַרף ניט, און לאָזט אַרויס געסט. וואָלט טאַמאַרע פֿאַרשלונגען די אַבידעס, וויל פֿאַרט איז באַ בערטען אין הייזל געווען ווייך און וואַרעם. האָט אָבער בערטע אָפּגעטאָן אין איינעם אַ פֿרייטיק צו נאַכטס אַ זאַך, וואָס דאָס איז שוין געווען איבער דער גאַל. אַזוי פֿיל, אַז טאַמאַרע האָט איבערגעוואָרט דעם שבת און גלייך אָף מאַרגן גענומען איר קופֿערל, איינגעפֿאַקט די פֿאַר קליידעלעך, מיט אַלע פֿאַרזעצונגען פֿון דעם ראַמאַן רעגִינע די שפּיאַנקע, וואָס זי פֿלעגט קויפֿן יעדן פֿרייטיק, און אַוועק פֿון בערטען.

מיידלעך פֿון פֿאַך האָבן געעצהט טאַמאַרען ניט אַוועקצוגיין. מע האָט שוין ניט איין אַבידע אַראָפּגעשלונגען פֿון די באַלעבאַסטעס. אָבער טאַמאַרע די הויכע האָט געהאַט איר אייגענעם האַנאַר, כאַטש קיין גרויסע דאַמע איז זי אין ווילנע ניט געווען. אין וואָלאַקומפּיע, דער שיינער געגנט הינטער ווילנע, איז זי אָף דאַטשע ניט געפֿאַרן, און באַ דעם „גרינעם שטראַל“ אין קאַפֿע איז זי ניט געזעסן.

טאָ פֿאַר וואָס, טאַקע, איז טאַמאַרע אַוועק פֿון בערטען? די זאַך איז געווען אַזוי. פֿרייטיק צו נאַכטס האָבן זיך נוהג געווען צו באַזוכן טאַמאַרען אַלע שטענדיקע קאָוואַליערן, ווי איצקע דער האַז, זרחקע דער בעזוך, סענדער דער זאיקע פֿון יידישע גאַס, מענדל דער פֿאַזשאַרניק און נאָך און נאָך. אַלע פֿלעגן זיך אויסזעצן אָף אַ באַנק אין פֿירהויז און וואַרטן אָף זייער ריי. אַרומגעוואַשענע, אָפּגעראַזירטע, מיט ריינע העמדער, ווי עס פֿירט זיך לכּבּוד שבת. צווישן זיי האָט זיך אויסגעטיילט הערשעלע דער טרעגער, דער קאַרליק, וואָס זיינע

פֿיס זענען נישט דערגאנגען ביז צו דער פאָדלאָגע. טאָמאַרע האָט אים תמיד באַזונדער געלויבעט, ווייל ער האָט זיך נישט צוגעכאַפט צו איר ווי צו דעם קוגל פֿון טשאַלנט. ער האָט איר קיינמאל נישט פֿאַרטשעפּעט מיט אַ האַדקען וואָרט. ער האָט אויך געהאַט שיינע מאַניערן, אפֿילו געהאַט שכל צו ברענגען אַ מאָל אַ זעקעלע צוקערקעס.

אַ מאַנצביל איז ער געווען, וואָס ווייבער הרגענען זיך פֿאַר אַזאַ. לויט זיינע כוחות האָט ער געדאַרפֿט בלייבן איבער נאַכט, אָבער יענער האָט קוים געהאַט צו באַצאָלן פֿאַר איין באַזוך. איז ער געלעגן נאָך דעם מיט איר, די קורצע פֿיס אויסגעצויגן ביז אירע קנעכלעך און געבעטן:

— טאמאַרינקע, לאָמיר ליגן נאָך אַ רגע לעבן דיר. איך וויל שפירן דעם טעם פֿון אַ חתונה-געהאַטן...

האָט טאָמאַרע קיין וואָרט נישט איבערגערעדט און אויסגענוצט הערשעלעס חלום אָף אַפּצוכאַפּן דעם אָטעם מיט אַ קאַלטער גלאַז טיי, וואָס זי האָט זיך געהאַט צוגעגרייט און נישט געקאַנט דערגיין צו דעם אַ גאַנצן אָוונט.

בערטע האָט דערזען ווי עטלעכע בחורים שטייען אָף פֿון באַנק און ווילן אַוועקגיין. זי האָט אויך געהערט ווי סענדער דער זאָיקע עצהט, מע זאָל אַריבער צו אַסתרקען מיט די ברילן. יענע האָט געהאַט אַ הייזל אָף זאַוואַלנע גאַס, לעבן האַלצמאַרק. ער האָט נאָך דערביי צוגעאיקעט:

— וואָס וועט מען, מע דאָ זיצן ווי, ווי הינער אָף, אָף די איי... אייער?... און אַזוי ווי הערשעלע איז געלעגן לעבן טאָמאַרען און זיך געקוויקט מיט דער רגע, האָט בערטע די לוכטע אָנגעהויבן קלאָפּן מיטן פֿויסט אין דער טיר פֿון טאָמאַרעס אַלקער און זיך צעשריען:

— הערשעלע! אַ שרפֿה דיר אין... דו ווייסט דאָך וואו!... אַזאַ ווי דו דאַרף נישט קומען פֿרייטיק צו נאַכטס, נאָר אין דער וואַכן! צעברעכסט מיר דאָס געשעפֿט!

טאָמאַרע האָט געשלעפּט דאָס קופֿערל צו דער חבֿרטע, לאהקע די שוואַרצע, וועלכע האָט געוואוינט אָף שקאַפלערנע, הינטערן וואַקזאַל. אָפֿן וועג האָט זיך אַלץ אין איר געבונטעוועט קעגן בערטען. יענע האָט אין גאַנצן פֿאַרגעסן, אַז אַ מיידל פֿון דער בראַזשנע איז אויך אַ מענטש מיט האַרץ און געפֿיל, ווי מע זינגט אין ייִדישן טעאַטער.

זי האָט דאָך נישט געאַרבעט באַ רעדלען מצה, וואו דער אויוון ברענט און מע דאַרף וואָס גיכער פֿאַררוקן די סחורה. אָף וועמען האָט זי זיך געוואַרפֿן, די באַנדערשניצע? אָף הערשעלען, דעם סאַמע-עלנטן, וואָס האָט נישט געהאַט אין גאַנץ ווילנע צו וועמען זיך צוצוטוליען...

באָ לאַהקען האָט טאָמאַרע געהאַט צייט אַריינצוקוקן אין אַ ביכל. פֿון אַלע אין פֿאָך איז זי געווען די סאַמע גראַמאַטנע, אפֿילו געבעטן ביכער אין דער ביבליאָטעק „מפֿיציהשכלה“, וואָס אָף זאַוואַלנע גאַס. אמת, זי האָט געמוזט אָנקומען צום ביבליאָטעקער קראַסני, ער זאָל איר זאָגן וואָס צו לייענען. דורך אים טאַקע איז זי געקומען צו אַ ביכל, אָנגעשריבן

דורך איינעם א דיומא מיט דעם נאמען די קאמעליען-דאמע. זי האט געלייענט די מעשה פאר איר חברטע לאהקע די שווארצע, און ביידע האבן זיך גוט אָנגעוויינט, דער עיקר באם סוף, ווען די קאמעליען-דאמע, וואס איז גארנישט געווען קיין דאמע, נאר געגעסן דאס זעלבע ביטערע שטיקל ברויט פון וואלגערן זיך אין פֿרעמדע בעטן, איז אוועק שטארבן. ווען סיאמקע קאגאן, דער רעפארטער פון דער צייטונג ווילנער טאג, האט פארטראכט צו גרינדן א פראפעסיאנעלן פאראיין פון די ווילנער גאסן-מיידלעך, האט טאמארע די ערשטע גענומען א ווארט, זי האט דאס אויפגעהויבן די פראגע וועגן איבערשעהען, וואס די באנדערס, די באלעבאטיס פון די הייזקעלעך, האבן ניט געוואלט אנערקענען. פון דעם פראפעסיאנעלן פאראיין איז גארנישט געווארן, ווי פון אנדערע סיאמקעס פראיעקטן, אבער טאמארען זענען פון יענע טעג איבערגעבליבן אויסלענדישע ווערטער ווי עקספלואטאציע, קלאסן-באוואוסט זיין און גענעראל-שטרייק.

טאמארע איז אוועק פון פאך. זי האט געוואוינט בא לאהקען, וואס האט געהאט געדונגען א קאמער אף שקאפלערנע, ווייטלעך פון שטאט. לאהקע האט געלעבט דערפון וואס זי פלעגט ברענגען צו זיך צופעליקע געסט, עלטערע יידן פון ניט-הי. האט זי געקאנט אונטערהאלטן די חברטע מיט א טעלער זופ און א גלאז טיי. טאמארע האט זייער געליטן דערפון, געזוכט וואו צו פארדינען א גראשן, אבער קיין גרויסע זיבן זאכן האט זיך ניט געמאכט. בערטע די לוכטע האט זי דווקא גערופן צוריק, אבער טאמארע האט געהאט איר האנאר. דער איינציקער מיט וועמען זי האט זיך געטראפן, איז געווען הערשעלע דער טרעגער. פלעגט ער זיך טאקע אפשטעלן מיט איר פון צייט צו צייט בא לאהקען, אבער פון הערשעלען האט מען געקאנט האבן מער ליבשאפט ווי פרנסה.

סיאמקע קאגאן האט זייער געוואלט העלפן טאמארען. ער האט אין איר געזען דעם קרבן פון פארשאלטענעם קאפיטאליזם, מיט וועלכן ער האט אזוי ביטער געקעמפט אלע זיינע יונגע יארן, האט ער ווידער א מאל געפרוווט פארווירקלעכן זיין פלאן וועגן עפענען אין ווילנע א שול פאר ליבע. וועגן אט דעם פראיעקט האט ער אנגעשריבן א גרויסן ארטיקל אין דער צייטונג, אונטערגעשטראכן די וויכטיקייט און דעם כבוד וואס אזא שול, די ערשטע אין דער וועלט, וועט ברענגען ווילנע, און אנגעגעבן אין נדן צוויי הויך-קוואליפיצירטע פעדאגאגן — טאמארע שימעלסקי און לאה ברענער, באוואוסט אין די פאכקרייזן מיט די נעמען „טאמארע די הויכע“ און „לאהקע די שווארצע“. אזוי האט זיי באקענט דעם לייענער סיאמקע קאגאן אין זיין ארטיקל.

טאמארע האט ניט געהאלטן דערפון. מע האט שוין איין מאל געפרוווט, אפילו באשטעלט א שילד, אבער פון געשעפט האט זיך אויסגעלאזט א טיך. סיאמקע האט אבער ניט נאכגעלאזט. ער איז אוועק איבער דער שטאט זוכן לערן-מאטעריאל. האט ער אזוי לאנג גענישטערט אין קליינעם פונקס ביכערקאם אף דייטשע גאס, ביז ער

האַט זיך געכאַפּט, אַז דווקא הייַקל לונסקי דער ביבליאַטעקער פֿון סטראַשונס ביבליאַטעק, קאָן אים העלפֿן. איז סיאַמקע אַוועק צו הייַקלען פֿרעגן וואָס יענער קאָן טאָן פֿאַר אים. איז הייַקל לונסקי צוגעגאַנגען צו אַ זייטיקער שאַפֿע אין דער ביבליאַטעק און אַרויסגענומען פֿון דאָרטן אַ דין ביכעלע, אַ קונטרס, וואו עס זענען געווען זייער גענוי פֿאַרשריבן אלע תקנות וועגן ריכטיק באַשלאָפֿן אַ ווייב און וואָס צו טאָן אַף צופֿרידן שטעלן דעם מאָן. הייַקל לונסקי האָט געגלעט דעם קונטרס, איבערגעדרוקט פֿון אַן אַלטן כתב־יד, וואָס האָט געדאַרפֿט האָבן אַ גוטע פֿאַר הונדערט יאָר. דער נאָמען פֿון מחבר איז ניט געווען אָנגעגעבן. דער קונטרס האָט געהייסן **אַהבה בתענוגים**, וואָס אַף פראַסט יידיש הייסט דאָס: **די ליבע אין פֿאַרגעניגנס**.

סיאַמקע האָט גלייַך פֿאַרגעלייגט לונסקין איבערזעצן דעם קונטרס אַף יידיש. יענער האָט אים מבטל געמאַכט מיט אַ שמייכל אין זיין געדיכטער באָרד, און געשעפטשעט דערביי: — איי, סיאַמע, דער לימוד, וואָס דו ווילסט איינפֿירן אין ווילנע, האָבן אונדזערע חכמים געבראַכט פֿאַר דעם עולם פֿריער פֿון דיר. וועסט מיט דעם ניט אַנטדעקן אַמעריקע... ס'האָבן ניט געהאַלפֿן סיאַמקעס אַרגומענטן, אַז די גאַנצע זאַך קאָן זיין אַזוינס און אַזעלכס. דאָס וועט מרעיש־עולם זיין. אַ שול פֿאַר ליבע אין ווילנע, וואָס באַדינט זיך מיט לערן־מאַטעריאַל פֿון אַריגינעלע, יידישע מקורות, ממש פֿון דער רבנישער ליטעראַטור. הייַקל לונסקי, מיט זיין אייזערנעם געדולד, האָט אויסגעהערט סיאַמקען ביזן סוף און פֿאַרשטופּט דעם קונטרס צוריק אין דער שאַפֿע צווישן אַנדערע זעלטענע ספֿרים.

טאַמאַרע האָט זיך נישט פֿאַרלאָזט אַף סיאַמקען מיט זיינע פֿאַנטאַזיעס און אָנגעהויבן זוכן וואָס צו טאָן. פֿריער האָט זי זיך געוואַלט שטעלן אַפֿן מאַרק מיט אַ קאַשיק הינערישן דרויב, אָבער די מאַרק־יידענעס האָבן איר ניט צוגעלאָזט. צו פֿיל הענדלערקעס האָבן זיך צעשטעלט מיט זייער סחורה. איז זי אַוועק אין שחיטה־שטיבל פֿליקן עפֿות. דאָרטן האָבן די ווייבער זי יאָ פֿיין אויפֿגענומען. ס'האָט לאַנג ניט געדויערט און טאַמאַרע האָט מיטגעבראַכט לאַהקען די שוואַרצע צו דער אַרבעט. זענען זיי ביידע געזעסן, פֿאַרזונקען די פֿיס אין בערג הינערישע און גענדזענע פֿעדערן, און פֿון צייט צו צייט זיך דערמאָנט די אַמאָליקע יאָרן, ווען פֿון איין גאַסט האָט מען געהאַט מער ווי פֿון צען אַפּגעפֿליקטע הינער.

לאַהקעס יינגל, עלינקע, וואָס זי האָט געהאַט פֿון אַ צופֿעליקן יידן און געטענהט, אַז דאָס איז געווען אליהור־הנביא, איז אומגעלאָפֿן איבער דעם שחיטה־שטיבל און אַלע פֿליקערקעס האָבן געקליבן נחת פֿון אים.

איין זאַך האָט סיאַמקע יאָ אויפֿגעטאָן פֿאַר טאַמאַרען. ער האָט זי אַריינגעצויגן אין אַ קרייזל, וואָס האָט זיך געזאַמלט געהיים אין אַן אייבערשטיבל אַף יידישע גאַס, אין ראַמיילעס הויף. דאָרטן זענען געזעסן לאַנגע אַוונטן אַ פֿאַר הויזן־נייער, עטלעכע שניידער־געזעלן, נייטערקעס, אַ הענטשקע־מאַכער, און אַ בחור מיט הונגעריקע אויגן האָט געלויבט פֿאַר זיי דאָס לעבן אין גרויסן ראַטן־פֿאַרבאַנד, אונטער דער זון פֿון דער סטאַלינישער קאָנסטיטוציע. אַ לעבן מקנא צו זיין. אַלע אין קרייזל האָבן געוואוסט וואָס טאַמאַרע איז פֿריער געווען. דער דאַרער בחור האָט זי פֿאַרגעשטעלט ווי אַ געוועזענעם שקלאָף פֿון דער בורזשואַזער

אַרדענונג.

טאַמאַרע די הויכע האָט געפֿליקט עופֿות, באַזוכט פֿון מאָל צום מאָל דעם קרייזל און זיך געסטאַרעט זיין צופֿרידן מיט איר לעבן. ס'איז ניט געווען אזוי לייכט. אַ מאָל פֿלעגט זי אַ ציטאָן אַנטאָן צוריק דאָס רעקל מיטן טיפֿן שליין, וואָס דורך אים האָט מען געזען אירע הויכע פֿיס, אַרױפֿציען אָף זיך די אָפֿענע בלוזקע, נעמען אין האָנט דעם לאַקירענעם רידיקול, און זיך אַוועקשטעלן אָף סאַוויטשער גאַס, לעבן קינאַ פֿיקאַדילי, זשמורען מיט אַן אויג; טאַמער גייט אָבער ווער פֿאַרביי פֿון די נייע באַקאַנטע, וואָס וועלן זיי זאָגן? דאָרטן, אין דעם בוידעמשיטבל אָף ייִדישע גאַס האָט מען זי אויפֿגענומען ווי זי וואָלט גאָרנישט געדינט באַ בערטען די לוכטע. האָט זי זיך באַנוגנט מיט דעם שחיטה־שטיבל, און מיט נעמען אַ ביכל פֿון דער ביבליאַטעק.

האָט דער ביבליאַטעקער קראַסני אונטערגערוקט טאַמאַרען אין איילעניש אַ בינטל דערציילונגען. די זאַמלונג האָט געהייסן פֿאַלקסטימלעכע געשיכטן, פֿון אַ שרייבער, אַ געוויסן פֿרץ. האָט זי גלייך געוואָלט בעטן עפעס אנדערש—אַ ראַמאַן, אַ ליבע מיט דועלן. אָבער דאָס איז געווען פֿרייטיק, לייענער האָבן זיך געשטופֿט און געאיילט נעמען אַ בוך אָף שבת, האָט טאַמאַרע אַריינגעלייגט די געשיכטן אין קאַשיק און אַוועק אָף שקאַפלערנע, צו לאַהקען.

זענען ביידע חבֿטרעס געזעסן אין אַוונט באַם טיש, ווי צוויי אויסגעדינטע סאַלדאַטן, און געשוויגן. עלינקע איז שוין געשלאָפֿן. אַפֿן קאַמאַד האָבן געצאַנקט די שבת־ליכט, וואָס לאַהקע האָט זיך געמאַכט אַ מינהג אַנצוצינדן זינט איר קדיש איז געבוירן געוואָרן. האַרבסט איז געווען. אַ דריבער רעגנדל האָט געקלאָפֿט אין נידעריקן פֿענצטער וואָס איז אַרויס צו אַ שטיקל גאָרטן, ווי דער שטייגער פֿון די הילצערנע שטיבער אין יענער געגנט. טאַמערע האָט געבלעטערט די געשיכטן און שווערע ספֿקותן האָבן געקרימט אירע פֿולע ליפֿן. לאַהקע האָט געקליבן די ברעקלעך חלה פֿון שבתדיקן טיששעך, און געשוויגן. זי האָט געהאַט פֿאַראַיבל אָף דער חבֿרטע, וואָס אַ גאַנצן אַוונט האָט זי מיט איר ניט אויסגערעדט קיין וואָרט און נאָר געווען פֿאַרנומען מיט איר בוך. האָט זי זיך ניט איינגעהאַלטן און אַ בורטשע געטאָן: — לאַמיר אויך וויסן וואָס דו זוברעוועסט דאָרטן?

טאַמאַרע האָט אויפֿגעהויבן אָף לאַהקען אירע קאַרע קאַצנאויגן, וואָס זייער בליק האָט אזוי געוואַרעמט די איינגייער אין בערטע די לוכטעס געמאַכן, און זיך צעשמייכלט: — דאָס זענען דערציילונגען שווער צו פֿאַרדייען. מיט אַ סך העברעישע ווערטער. מע דאַרף זיין אַ רבֿ דערצו.

— טאָ צו וואָס דאַרפֿסטו זיך ברעכן די ציין? זונטיק וועסטו בעטן אַן אנדער בוך, מע זאָל אים קאַנען נעמען אין מויל אַריין.

טאַמאַרע האָט זיך אַ רגע פֿאַרטראַכט און דערנאָך זיך מודה געווען:

— איין מעשה האָב איך דווקא יאָ צעקייט. זייער... זייער... אַזאַ... נו... מיט...

לאַהקע האָט זיך אונטערגעשטופֿט:

— זאָג שוין מיט אַהער, מיט אַהין, מיט וואָס?

— מיט א געדאנק...
 — לאַמיר הערן דעם געדאנק.
 — איך מוז דיר איבערלייענען...
 לאהקע האָט ניט געהאַט קיין געדולד:
 — פֿריער דערצייל מיר אין וואָס עס גייט דאָרטן.
 טאַמאַרע האָט זיך אָפּגעהוּסט און אָנגעהויבן דערציילן:
 — ס'איז אַ מעשה מיט דריי מתנות. אַ ייד, וואָס איז געשטאַרבן און מע לאָזט אים נישט
 אַריין אין גן-עדן, ביז ער וועט נישט ברענגען דריי מתנות אין הימל.
 — ווער דאַרף אין הימל דריי מתנות?
 טאַמאַרע האָט זיך אויפֿגערעגט:
 — אַז דו פֿרעגסט פֿערדישע פֿראַגעס, וועסטו בלייבן אַן דער מעשה. אַ שרייבער שרייבט,
 איז הער זיך צו!
 — שאַ, שאַ, זע וואָס דאָ טוט זיך. מע טאָר שוין ניט פֿרעגן אויך?
 טאַמאַרע האָט אַ מאַך געטאַן מיט דער האַנט און ממשיך געווען:
 — האָט ער געבראַכט אין הימל אַ מתנה אַ שפּילקע...
 לאהקע האָט מורא געהאַט צו פֿרעגן אָף וואָס דאַרף מען אין הימל אַ שפּילקע, האָט זי
 געשוויגן און טאַמאַרע האָט דערציילט ווייטער:
 — דער געשטאַרבענער ייד האָט געבראַכט נאָך צוויי מתנות — אַ זעקעלע ארץ-ישראל-ערד
 און אַ יאַרמלקע. אָבער די שפּילקע האָט מיך גענומען פֿאַרן האַרץ...
 טאַמאַרע האָט פֿאַרמאַכט די פֿאַלקסטומלעכע געשיכטן, און אָנגעהויבן דערציילן:
 — די זאָך איז געווען אזוי. גלחים האָבן פֿאַרמישפט צום טויט אַ רבֿס אַ טאַכטער, ווייל
 זי איז אַרויס אָף דער גאַס ווען ס'איז געגאַנגען אַ פֿראַצעסיע פֿון קלויסטער. מיט יאָרן
 צוריק האָט אַ ייד נישט געטאַרט גיין אין די גויישקע גאַסן. האָט מען זי, דעם רבֿס טאַכטער,
 צוגעבונדן פֿאַרן צאַפּ צום עק פֿון אַ ווילדן פֿערד, ער זאָל זי שלעפּן אין געלאָף איבערן בריק.
 האָבן די גלחים זי געפֿרעגט וואָס פֿאַר אַ בקשה האָט זי פֿאַרן טויט. האָט דעם רבֿס טאַכטער
 געבעטן אַ שפּילקע. מיט דער שפּילקע וואָס זי האָט באַקומען, האָט זי צוגעשפּיליעט איר
 קלייד צום לעבעדיקן פֿלייש פֿון איר פֿוס, כדי מע זאָל ניט זען אירע ווייבערישע ערטער
 בעת דאָס פֿערד וועט זיך יאָגן מיט איר דורכן גאַס, און דאָס קלייד וועט זיך אויפֿהייבן מיטן
 ווינט.
 לאהקע האָט זיך געכאַפט פֿאַרן קאַפּ:
 — צום סאַמע פֿלייש?
 — אַט דאָס וואָס דו הערסט...
 לאהקע איז דאָס נישט געפֿעלן געוואָרן:
 — אַ מענטש גייט צום טויט, האָט ער ניט קיין אַנדערע דאגות? וואָס איז שוין דער
 אונטערשייד?
 טאַמאַרע האָט דערווידערט:

— אַט דאָס טאַקע איז דאָך דער געדאַנק. צום טויט איז זי געגאַנגען, אָבער אַ רבֿס אַ טאַכטער איז זי געבליבן, ניט הפֿקר...
 לאַהקע האָט געצויגן אַן אַקסל. דער ספֿק צי דעם רבֿס טאַכטער אין פרצעס דערציילונג איז געווען גערעכט האָט איר פֿאַרצויגן די ליפֿן.
 אַזוי זענען ביידע חבֿרטעס, וואָס אַראָפּוואָרפֿן פֿון זיך דאָס קלייד פֿאַר פֿרעמדע אויגן איז געווען באַ זיי אַ וואַכעדיקע זאַך, אַוועק צו זייערע געלעגערס, יעדע מיט איר אייגענעם אויספֿיר.

טאַמאַרע איז געזעסן אין שחיטה-שטיבל צווישן די פֿעדערן, ביז ס'איז אויסגעבראַכן די מלחמה. די דייטשן מיט די רוסן האָבן זיך צעטיילט מיט דער פּוילישער מדינה. אין ווילנע האָבן דעם ניינצנטן סעפטעמבער, יאָר ניין און דרייסיק, זיך באַוויזן אין אַ שיינעם פֿריהאַרבֿסטן פֿרימאַרגן אָף די גאַסן טאַנקען מיט רויטע, פֿינפֿעקיקע שטערן אָף די שטאַלענע באַרטן. טאַמאַרע האָט אָפּגעשאַקלט דעם פּוך פֿון פֿאַרטעך און געלאָפֿן מיט אַלעמען זען דעם וואונדער. דער גאַנצער קרייזל פֿון ראַמזילעס הויף האָט געדרייט אַרום די טאַנקען ווי נאָענטע מחותנים אָף אַ לאַנג דערוואַרטער חתונה. די שימחה האָט אָבער לאַנג ניט געדויערט. אין גאַנצן אַ זעקס וואָך. דורך נאַכט האָבן זיך די טאַנקען, ווי אָנגעגעסענע טשערעפֿאַכעס, זיך אַרויסגעשאַרט צוריק פֿון ווילנע. די רוסן האָבן אָפּגעגעבן די שטאַט אַ מתנה פֿאַר די ליטווינער. די קלומפּעס, ווי מע האָט זיי גערופֿן אין ווילנע, האָבן זיך געפֿרייט מיט דער מתנה באַ אַכט חדשים, ביז די סאָוועטן האָבן באַשלאָסן קומען צוריק, כּדי צו באַפֿרייען די ליטווינער פֿון אַלע דאגות צו פֿירן אַליין אַ מדינה. דאָס איז געשען דעם פּופֿצנטן יוני, נייצן פֿערציק.

ערשט דעמאָלט זענען אַלע, וואָס האָבן זיך געזאַמלט אין אייבערשטיבל אָף יידישע גאַס געקומען צום לעבן. שייקע אייכער, וואָס האָט פֿאַרלוירן אַ האַנט אין שפּאַנישן בירגערקריג, איז געוואָרן דירעקטאָר פֿון די שטאַטישע אויטאָבוסן. לאַם, דער רייניקער פֿון מענער-קאַפּעליושן, האָט באַקומען די שטעלע פֿון קינאָ-פֿאַרוואַלטער. ברייקע דער הויזן-נייער האָט איבערגענומען בערגערס זאָוואַד פֿון סאָדע-יוואַסער. בכלל האָט ווילנע פֿאַרשמעקט מיט דער דיקטאַטור פֿון פֿראַלעטאַריאַט.

אָף טאַמאַרען האָט מען געזאַגט עדות, אַז זי איז לינק-געשטימט ניט פֿון היינט, און די נייע מאַכט האָט איר אַריינגעזעצט אין אַ סקלאָד פֿון פֿלייש-קאַמבינאַט. בעסער פֿון אַלעמען האָט אויסגעפֿירט „לאַהקע די שוואַרצע“. זי האָט אונטערגעכאַפט אַ לייטענאַנט פֿון דער רויטער אַרמיי, אַ וואוילער שייגעץ. ניט קיין גרויסער טרינקער. גלייך האָט ער איר געקויפֿט אַ ווייסן שאַל, אָפֿן שטייגער פֿון די לייטענאַנטסקע ווייבער, און אַוועק מיט איר לעבן, טאַקע אָף שקאַפּלערנע.
 דער שאַל איז געלעגן אָף לאַהקעס לאַקענעס ווי שניי אָף אַ בערגל פֿאַרלאָשענע קוילן.

ס'איז געווען א פֿאַרגעניגן צו קוקן אָף איר. לאהקע איז געוואָרן אַן אייגענע צווישן די אַנדערע ווייבער פֿון גאַרניזאָן. זי האָט שוין געהאַט אויפֿגעכאַפֿט שטיקלעך רוסיש לשון אָף אַזוי פֿיל, אַז זי איז מסוגל געווען צו געבן פֿאַרשטיין אירע קומשקעס (חֲבֵרָטֶס) דעם אונטערשייד צווישן אַ לאַנגער נאַכטהעמד און אַ באַלקלייד. די אַנגעפֿאַרענע, נייע מאַדאַמען זענען געווען זיכער, אַז מע קאָן אין אַ נאַכטהעמד קומען טאַנצן אין אַפֿיצירן-קלוב. לאהקע האָט זיך באַם לייטענאַנט אַ ביסל אויסגעריבן, אַנגענומען אַ שטיקל פֿאַסאַן. ווילנע האָט זי ניט דערקענט.

טאַמאַרע האָט זיך אויך געהאַט דורכגעוואָרפֿן מיט עטלעכע נאַטשאַלניקעס, אָבער ס'האָט זיך ניט געקלעפֿט. זי האָט געפֿונען אַ ווינקל אָף שאַוועלסקע גאַס, כדי ניט צו שטערן דער חֲבֵרָטֶע איר גליק. ס'איז טאַקע געווען אַ גליק. אַ דאַנק אַט דעם לייטענאַנט, האָט זיך לאהקע מיט איר יינגל געראַטעוועט.

בעתן אָפֿטרעטן פֿון ווילנע, אין איין און פֿערציקסטן יאָר, האָט דער לייטענאַנט אַרױפֿגעזעצט לאהקען מיט עלינקען אָף אַ מיליטערישער לאַסטמאַשין וואָס האָט זיי דערפֿירט טיף אין הינטערלאַנד. לאהקע האָט געוואַלט מיטנעמען טאַמאַרען, איז אָבער די איילעניש און די מהומה געווען צו גרויס. דער לייטענאַנט האָט געשרייען, געשאַלטן אין דער מאַמאַן אַרײַן, ווייל יעדע רגע קאָן אַנקומען אַ דייטשער דעסאַנט.

... און טאַמאַרע די הויכע? זי האָט ניט באַוווּזן קיין סך צו לייַדן פֿון די דייטשן. שוין מיטוואָך, דעם זיבעצנטן סעפטעמבער 1941, אַ צען טעג נאָכן פֿאַרטרייבן די ווילנער יידן אין געטאָ, איז זי געשטאַנען צווישן קנאַפֿע דרייצן הונדערט יידן אָפֿן פֿעלד פֿון פּאַנאַר — דאָס אַרט וואָס די דייטשן האָבן אויסגעקליבן אויסצוהרגענען די ווילנער יידן, ניט ווייט פֿון דער שטאָט.

טאַמאַרע האָט אויך געהאַט אַ באַזונדער מזל — מע האָט איר ניט געדאַרפֿט פֿירן אין געטאָ. זי איז שוין דאָרט געווען פֿריער. שאַוועלסקע גאַס איז געלעגן אין האַרץ פֿון דעם תּחום־המושֶׁב, באַשטימט פֿאַר די ווילנער יידן.

די ערשטע חדשים פֿון דעם דייטשן שאַלטעווען אין ווילנע האָט זיך טאַמאַרע געדרייט דאָ, דאָרטן. אַ ביסל האָט זי אונטערגעהאַנדלט מיט דרויב און פֿון צייט צו צייט זיך אַרױסגעהאַלפֿן מיט הערשעלען דעם טרעגער. ביז זי איז אַריינגעפֿאַלן, ווי אין אַ קעסלגורב, צווישן גזירות, פֿאַראַרדערונגען וועגן האָבן אַ געהעריקן צעטל, אַ שיין פֿון די דייטשן אָף בלייבן לעבן.

איצט איז זי געשטאַנען מיט נאָך פֿרויען אָפֿן פֿעלד פֿון פּאַנאַר און געקוקט אין דער ווייט. וועגן וועמען, וועגן וואָס האָט זי געקאַנט טראַכטן? אַליין איז זי דאָך געווען אַזוי עלנט, ניט געהאַט קיינעם. זי איז געווען אַן אונטערגעוואָרפֿענע, זיך געהאַדעוועט אין יתומים־הויז. געקומען צו איר ברויט דורך זיין דערלאַנגערקע באַ זוסקע דעם פּראָפֿעסאָר, וואָס האָט געהאַט אַ קניפֿע אָף קאַנסקע גאַס. דאָס האָט ער איר געגעבן צו פֿאַרשטיין, אַז מיט אירע פֿיס, אויב זי וועט שטיין אָף די ראָגן, קאָן זי מאַכן געלט.

און אַט איז געקומען אַ באַפֿעל מע זאָל זיך אַויסטאַן. טאַמאַרע האָט זיך ניט אויסגעטאַן. זי האָט פֿאַרגראָבן די נעגל פֿון אירע פֿינגער אינעם ווייכן פֿלייש פֿון אירע פּוכקע אַרעמס

און ניט געגעבן דעם מינדסטן סימן, אַז זי גייט אָפּשפּילען אַ קנעפל.
טאַמאַרע האָט ניט צו ליב געטאַן דעם דייטש, וועלכער איז געשטאַנען קעגן איבער איר
מיט זיין מאַשין-געווער. העכער פֿון אים, אין איר פּערקאַלענעם קליידל מיט די רויטע און
בלויזע בלימעלעך, האָט זי אים געקוקט גלייך אין די אויגן. און זיך ניט געמאַכט פֿון זיינע
געשרייען.
לאַנג האָט ער ניט געשרייען. אין איין רגע איז שוין טאַמאַרע געלעגן אָפּן זאַמד. געטראָפֿן
פֿון זיין קוילן-סעריע.
אַזוי איז אַוועק צום טויט „טאַמאַרע די הויכע“, דאָס לעצטע יידישע גאַסן-מיידל אין
ווילנע.
אַ פֿרוי וואָס איז אַ פֿאַרוואַונדיקטע אַרויסגעקראָכן באַ נאַכט פֿון גרוב און מצליח געווען
זיך אומצוקערן אין געטאַ, האָט דאָס אַלץ שפּעטער דערציילט.